

О. М. Копильна

доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ВІДТВОРЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ФОНУ АЛЮЗІЙ У ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті розглядається проблема відтворення асоціативного фону алюзій. Аналізуються компенсаційні стратегії перекладу алюзій з позиції їх ефективності для збереження асоціацій алюзії та розкриття авторського задуму.

Ключові слова: алюзія, асоціативний фон, зовнішньотекстовий коментар, компенсаційна стратегія, пояснення.

Цитатний переклад не завжди забезпечує повне відтворення асоціацій алюзій. Тому перекладачеві потрібно віднайти засоби, які допомогли б реципієнту зрозуміти алюзію: заповнити чи компенсувати втрату асоціацій через розкриття смислу алюзії.

Алюзії обмеженої відомості потребують розкодування за допомогою пояснювального перекладу – експлікації алюзії, роз'яснення вертикального контексту через розширення горизонтального. Заповнення смислу може бути різної глибини, що обумовлюється розбіжностями між культурами.

This: woman, with her concerned face and her reminding words, was like the first and second murderers [11, с. 161].

Ця жінка зі своїм враженим виразом в очах і докірливими словами тривожила сумління, нагадувала йому драму Шекспіра: перший убивця, другий ... [2, с. 766] (натяк на персонажів з п'єси В. Шекспіра „Макбет”).

The proprietor of the hotel, Mr. McBeth, was to be the three Chinese monkeys [9, с. 194]. *Власник готелю містер Макбет мав уподібнитися трьом китайським статуеткам-мавпочкам – „нічого не бачу, нічого не чую, нічого не кажу”* [6, с. 265] (три китайських статуетки-мавпочки – образи східної міфології).

A cloud of embarrassment, governmental, detective and private, gathered over the disappearance. It was totally baffling, and connoisseurs of the inexplicable linked the whole business to that of the Marie Celeste [10, с. 201].

Чиновники, поліцейські, родичі, друзі й знайомі були спантеличені, а любителі незбагненого пригадували загадкове зникнення команди з бригаантини „Марі Селест” [5, с. 216].

В оповіданні „Загадка” Дж. Фаулза зникнення мільйонера Марнуса Філдінга порівнюється зі зникненням бригаантини Marie Celeste, яку було знайдено 1872 року між Варськими островами і Португалією без команди, без документів, але з піднятими вітрилами. Доля команди цього корабля залишилася однією з нерозгаданих загадок. У перекладі експліцитно відтворюється смисловий компонент. Перекладач урахував, що ця історія може бути не відома пересічному читачеві, тому вдався до внутрішньотекстових пояснень для збереження асоціативного фону і функціонального навантаження алюзивної назви. Без введення пояснення авторська іронія була б незрозумілою.

He has to see and to feel. Quite literally. The shadow of young girls in flower isn't enough [10, с. 39].

Вій має все бачити і відчувати. В буквальному розумінні. Йому не досить споглядати силуети молоденьких дівчат серед квітів [5, с. 39].

Читач не відчує присутності алюзії в тексті перекладу, де обігрується назва роману французького письменника М. Пруста “A l'ombre des jeunes filles en fleurs” („У затінку дівчат-квіток”). Алюзія не є асоціативним стимулом, тому читач перекладу не може співвіднести її з текстом-джерелом і не відчуває явного іронічного тону автора, тому в перекладі потрібно розкрити алюзію.

Внутрішньотекстовий коментар легше сприймається читачем, не порушуючи процес читання і не відволікаючи читача на примітки, коментарі, проте давати пояснення в самому тексті не завжди можливо, тому доводиться вдаватися до пояснень у примітках.

Цей прийом нерідко доводиться застосовувати під час перекладу гри слів, що базується на алюзії. Обігрування алюзій у художньому тексті дозволяє посилити асоціативність художнього образу,

актуалізувати культурний, історико-літературний контекст сприйняття тексту шляхом відсилання до прецедентної ситуації або тексту. Читачі зрозуміють і оцінять прийом, якщо мають необхідні фонові знання. Під час перекладу гри слів, що базується на алюзії неможливо уникнути певних втрат.

Once, when she had made a neat study of a horse-chestnut tree in the park, he [professor Angelini] declared she would become a second Rosa Bonheur [14, с. 638].

Так, одного дня, коли вона принесла йому з парку майстерно зроблений етюд каштанового дерева, він заявив, що з неї вийде друга Роза Бонер [1, с. 10].

Комплімент професора юній художниці створює гумористичний ефект. В англійському тексті наявна гра слів: *horse* (кінь)-*chestnut tree* (кінський каштан). Французька художниця Роза Бонер писала майже завжди тварин. У тексті перекладу не вдалося відтворити цю гру слів. Читачеві, який не має відповідної фонові інформації, важко зрозуміти гумор О. Генрі.

Turkey, I said, was our national bird but the joke translated so badly and they were so puzzled and suspicious that I said yes, we would probably declare war on Turkey [12, с. 86].

Я сказав, що наврод, бо **наш державний орел надто схожий на турецького півня**. Та по-італійському дотепу в мене не вийшло, і вони були видимо спантеличені й дивилися з недовірою, отож я сказав: так, мабуть, оголосимо війну і Туреччині [7, с. 81].

У тексті вжито гру слів *Turkey* – країна Туреччина і птах. Це алюзія на той факт, що національний герб США (the Eagle) насмішковано називають індичкою, коли 1782 року обирався національний герб США Б. Франклін та інші представники Конгресу хотіли обрати символ – the Wild Turkey. У перекладі алюзію не відтворено, і, відповідно, втрачаються всі асоціації і гумористичний ефект.

Щоб уникнути втрати асоціацій і забезпечити розуміння таких алюзій та їхніх функцій у творі перекладачеві нерідко доводиться реконструювати асоціативний фон компенсаційними прийомами: додаванням пояснень у тексті або зовнішньотекстового коментаря.

Roll Jordan, Roll! They used to yell that at fooball when you lugged the ball. ... Do you know the damned Jordan is really not much bigger than that creek down there below[...] Come on Jordan, pull yourself together. This is serious Jordan.[...] As Jordan goes so yo the bloody Israilites. The bridge, I mean. As Jordan goes, so goes the bloody bridge, other way around, really [13, с. 468].

Давай, Джордане, давай! Так кричали тобі, бувало, ше в школі, на футболі, коли м'яч був у тебе. А знаєш ти, що той паскудний Йордан¹ не набагато ширший за оцю річечку, що клекоче внизу?[...] Ну, Йордане, підтягнися. Тут справа серйозна, Йордане.[...]? Коли не буде Йордана, не буде й мосту, а краще сказати – навпаки [8, с. 480].

Гра слів базується на омонімії в англійській мові імені та річки: *Jordan* – *Jordan* (Джордан – Йордан). Відтворити цю гру слів практично неможливо. У перекладі подано примітку, що назва річки Йордан англійською вимовляється „Джордан”.

“Like the rose, he said. “Mighty like the rose. A rose is a rose is an onion.” “Thy onions are affecting thy brain, ” Agustin said. “Take care. ” “An onion is an onion is an onion, ” Robert Jordan said cheerily and he thought, a stone is a Stein is a rock is a boulder is a pebble [13, с. 318].

– Як троянда, – сказав він. – Зовсім як троянда! Троянда – це троянда – це цибуля. – Тобі цибуля в голову вдарила, – мовив Агустін. – Стережись. Цибуля – це цибуля – це цибуля, – весело сказав Роберт Джордан і подумки додав: „А камінь – це Stein – це скеля – це валун – це галька [8, с. 369].

Порівняння Августина цибулі з трояндою в романі Е. Гемінгвея “По кому подзвін” нагадує Джордану відомий вислів американської письменниці Гертруди Стайн, кумира молодих літераторів 20-х років: *a rose is a rose is a rose*. Продовжуючи це порівняння, він обіграє цей вислів і прізвище Стайн (Stein нім. ~ камінь). Е. Гемінгвей висловлює своє розчарування в авторитеті письменниці, що здавався йому непорушним. Така алюзія є семантико-синтаксичною (термін С. І. Походні), оскільки базується не тільки на семантичних зв'язках, а і на переносі синтаксичних конструкцій з однієї системи в іншу. Читач перекладу зрозуміє алюзію, гру слів, якщо він знає цей вислів і відчує з ним структурну паралель. Хоча структура і збережена в перекладі, пересічному читачеві складно декодувати алюзію, тому потрібний коментар.

Вважається, що недоцільно пояснювати чи коментувати алюзію, приховану асоціацію, а дати можливість читачеві самому встановити асоціативні зв'язки. В ідеалі інформація, на яку натякається в оригіналі, має залишатися імпліцитною і в тексті перекладу, тобто залишатися в підтексті. Однією з поширених помилок перекладача І. Левий називає прагнення експлікувати в тексті перекладу імпліцитний смисл, „пояснювати натяк, договорювати те, що письменник замовчав у оригіналі, – одне слово, дописувати

твір там, де і співвітчизникам автор не все розповів” [3, с. 135]. Роз’яснювальна тенденція перекладацької діяльності, яка призводить до експлікування тексту перекладу, не тільки переміщує фонову, імпліцитну інформацію у відкритий текст, а й суттєво змінює модальність висловлювання, призводить до зміни структури оригіналу або ускладнює її. „Розшифрування” алюзії спрощує її сприйняття читачем, порушується її структура, підвищується експліцитність чи спостерігається повна експліцитність, не притаманна їй в оригіналі. Розкриття і пояснення алюзії супроводжується додаванням елементів, замінами і перестановками, що призводить до розширення смислової структури висловлювання, збільшення обсягу тексту, іноді громіздкої структури речень. Надання алюзії експліцитного характеру привносить зміни у функціонування відрізка тексту: не зберігається основна функція алюзії – збагачення авторського тексту за рахунок тих значень, які додаються до нього з тексту-джерела. З точки зору художнього ефекту між вихідним текстом і текстом перекладу виникає асиметрія.

Пояснення, коментарі алюзії дещо ускладнюють читання, відволікаючи читача від тексту на пояснювальні деталі, що перериває процес читання твору, обмежує свободу сприйняття. Вони збіднюють смислову багатоплановість твору, перешкоджаючи тим самим “множинності сприйняття”. Коментар – штучний спосіб викликання читацької активності і руйнує задоволення від впізнавання і розгадки алюзії. Навіть докладний коментар не може передати всі асоціації, що викликає алюзія у англомовного читача, оскільки її смисл відкривається лише разом з виявленням контексту, з якого вона була взята. Кращою стратегією є внутрішньотекстові пояснення, хоча вони теж не можуть розкрити повністю всіх асоціацій.

Проте через відсутність будь-якого маркування маловідома алюзія нейтралізується в перекладі, і відповідно, не відбувається смислосудування, що базується на зіставленні цитати з текстом-джерелом. Читач може її не помітити, тому в перекладі, особливо якщо він призначений для масового читача, навряд чи буде доцільно зберігати її без пояснень чи коментарів.

Під час обговорення права перекладача експлікувати текст оригіналу перекладознавці одностайні у визнанні потреби цього прийому, а іноді експлікація імпліцитного неминуча [4, с. 138]. Під час зміни адресату, а значить і соціокультурного контексту вихідного тексту, частина цієї інформації має бути експліцитно представлена в перекладі. Тільки за цієї умови можливе адекватне сприйняття і розуміння інформації адресатом тексту перекладу [3, с. 136].

Примітки, коментарі необхідні тоді, коли без них не обійтися для передачі змісту і художнього ефекту твору. Вони допомагають вирішити “неперекладні ситуації вихідного тексту” [3; 4]. Особливо потреба в них виникає при передачі культурної інформації, асоціацій, які часто без пояснень не можуть зрозуміти читачі оригіналу, не кажучи вже про читачів перекладу, оскільки сприйняття тексту, відірваного від його позатекстового “фону”, неможливе. Вони могли б допомогти читачеві зрозуміти і розібратися в глибокому смислі натяків, у національній і культурній специфіці, сприйняти інформацію у повному обсязі, наблизити оригінал до читача. За допомогою приміток перекладач моделює своєрідний мініфон, який орієнтує сприйняття тексту в потрібному напрямку. Крім того, вони сприяють розширенню аперцептивної бази читача, його пізнання в галузі іноземної культури і наступні перекладачі “зможуть розраховувати вже на більш інформованого читача” [3, с. 103]. Однак, перекладачам треба намагатися робити їх якомога менше, не зловживати ними, не коментувати кожен алюзію відносної відомості. Щоразу потрібно вирішувати, наскільки алюзія потребує приміток, хоча встановити межу знань читача не завжди можливо. Потрібно точно визначати акцент культурної інформації, оскільки семантично акцентована частина змісту залишається часом не розкритою, або, навпаки, акцентуються якісь другорядні ознаки, не релевантні в цьому контексті. Експлікація алюзії має бути правильною, оскільки пояснення алюзій сприяють підвищенню алюзивної компетентності читача.

Отже, щоб розкрити асоціації і глибокий зміст алюзій меншої відомості, під час перекладу доводиться застосовувати різні компенсаційні стратегії, зокрема внутрішньотекстові і зовнішньотекстові пояснення, які допомагають відтворити асоціативний фон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генрі О. Вибрані оповідання: пер. з англ. М. Рябової. Харків-Одеса: Одесполіграф, 1930. 128 с.
2. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: Власник; В зашморгу; Здаємо в аренду: пер. з англ. О. Тереха. Київ: Дніпро, 1988. 847 с.
3. Левый Иржи. Искусство перевода. М.: Прогресс, 1974. 398 с.
4. Тороп П. Тотальный перевод. Тарту : Тартус. ун-т, 1995. 220 с.
5. Фаулз Дж. Вежа з чорного дерева: пер. з англ. В. Ружицького, Д. Стельмаха. Київ: Дніпро, 1986. 276 с.

6. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі. Ніч лагідна: пер. з англ. М. Пінчевського. Харків: Фоліо, 2003. 397 с.
7. Хемінгуей Е. Прощай, зброє. Старий і море: пер. з англ. В. Митрофанова. Київ: Дніпро, 1974. 574 с.
8. Хемінгуей Е. Фієста. По кому подзвін: пер. з англ. М. Пінчевського. Київ: Вища школа, 1984. 518 с.
9. Fitzgerald F. S. Tender is night. М.: Raduga Publishers, 1983. 400 p.
10. Fowles J. The Ebony Tower. London, Toronto, Sydney, New York: Granada Publishing, 1981. 304 p.
11. Galsworthy J. The Forsyte Saga. To Let. Book 3. М.: Progress Publisher, 1975. 256 p.
12. Hemingway E. A Farewell to Arms. М.: Progress Publishers, 1976. 320 p.
13. Hemingway E. For whom the bell tolls. М.: Progress Publishers, 1976. 458 p.
14. O. Henry. Collected stories. New York: Avenel Books, 1979. 843 p.

O. Kopylna. Reproducing associative background of allusions in translation. – Article.

Summary. *The article deals with the problem of reproducing associative background of allusions in translation. Compensation strategies of their translation are analyzed from the angle of their effectiveness in preserving their associative background and revealing the authorial conceptual purposes.*

Key words: *allusion, associative background, compensation strategy, explanation, hypertextual commentary.*